

O S V R T I

BRATIĆ I NJEGOVA VIŠEZNAČNOST

Riječ bratić primjer je nepovoljne višeznačnosti i u vezi s njom štetnog odumiranja riječi, kao i štetnog utjecaja što ga razgovorni jezik može imati na književni. Dok je u prošlosti našega jezika postojao poseban naziv za svakoga člana rodbine i svojte (vidi o tome u članku Mate Hraste »Nazivi za rodbinu i svojtu«, Jezik, V, str. 1—4), u suvremenom razgovornom, a postoji opasnost i književnom, jeziku pojedini nazivi postaju učestaliji i šire se na štetu drugih. To znači da od jednoznačnih postaju višeznačni, a time ne samo narušavaju sustav nego i sputavaju prirodnu težnju za što jasnijom obaviješću. Tako je bratić u hrvatskom razgovornom jeziku gotovo posve izgubio svoje temeljno značenje, a proširio se u drugim značenjima.

Sustavno je bratić u skladu s drugim nazivima muškoga srodstva koji označuju sina onoga što znači imenica u osnovi izvedenice:

bratić — bratov sin
sestrić — sestrin sin
tetkić — tetkin sin
stričević — stričev sin
ujčević — ujakov sin

Tomu značenjskom sustavu pridružuju se sinovac i nećak, ali su oni drukčijeg tvorbenog sastava.

Po postanku je bratić svima onima kojima je njegov otac brat odnosno svome stricu (očevu bratu) i svojoj tetki (očevoj sestri). To nam potvrđuje AR u više primjera:

Ni li mu stric mili, a on bratić njemu?
(I. T. Mrnavić)

Gundulić Franatica, đenerala bratić vrlí ... svoga dunda slijedeć trage. (J. Kavanjin)

S vremenom je bratić izgubio dio svoga prvotnog značenja jer se za bratova sina proširio naziv sinovac, dok je bratić ostao samo u značenju bratov sin njegovoj sestri. Ovo razgraničenje treba prihvatiti jer pridonosi značenjskoj preciznosti, a uz to bi bilo uzaludno težiti da se vrati prošlo i tra-

žiti da bratić ponovo zamijeni sinovca kad je on već jednom prevladao i u književnom jeziku. Upotrebu sinovca u hrvatskomu književnom jeziku potvrđuju nam mnogobrojni primjeri iz književne građe. Evo nekoliko potvrda za ilustraciju:

Petar je bio tužan za svojim krasnim i veselim sinovcem.

Mali Adam, banov sinovac, gradio je tvrđavu od snijega. (Eugen Kumičić: »Urota Zrinjsko-frankopanska«, 5 stoljeća hrv. knjiž., 30. i 303.)

Bio je štitnikom bratova sina ... i vodio nekakav red sa gospodarstvom svoga sinovca. (Jesip Kozarac: »Među svjetlom i tminom«, Djela, Zagreb, 1950, str. 245.)

Promjene u značenju riječi bratić time, međutim, nisu završene, nego možemo reći tek počinju. Napuštanjem dijela svoga temeljnog značenja on postaje prodorniji te se u razgovornom jeziku značenjski proširuje i na stričeva, i ujakova i tetkina sina, tj. dolazi umjesto stričevića, ujčića i tetkića. Tim širenjem bratić ne samo što narušava sustav nego postaje i značenjski opterećen, a to slabi njegovu razlikovnost i dovodi do nejasnoća u prijenosu poruke.

Nazivi stričević, tetkić i ujčević izvorni su i starijski. Nalazimo ih u književnim djelima i u našim rječnicima, a sačuvani su i u prezimenima: Stričević, Ujčević, Vujčević i sl. Oni su u skladu sa sustavom našega jezika, značenjski su jednoznačni, te ih treba upotrebljavati bez obzira na trenutačnu manju proširenost i uobičajenost. Učestalost pojedinih riječi ne mora biti presudna u normiranju nego i drugi čimbenici mogu biti odlučujući. U ovom slučaju to su jezični sustav, jednoznačnost i njihova starina.

Širenje bratića istiskuje iz uporabe i istoznačne nazive kao što su: bratućed, bratanić, bratanac, bratjenac, ujčić, tečić. Njihova upotreba u načelu pripada sferi stilskih izražajnih mogućnosti. Kako ove isto značnice mogu stilski veoma efektno doći do izražaja, dobro pokazuje primjer za bratućeda iz djela Ksavera Šandora Đalskoga:

Zar ne bi s našim bratučedima orangutanima bili prilično jednaki? (»Janko Borišlavić«, 5 stoljeća hrv. knjiž., str. 140.)

Bratučed je dakle stilska mogućnost i njemu ima mjesta u književnom jeziku. Isto je tako i s drugim istoznačnim nazivima.

Istovremeno u nekim našim krajevima za ujakova i tetkina sina uobičajen je i naziv rođak. No njegovu porabu u navedenim značenjima ne treba prihvatiti u književnom jeziku, jer se upotrebljava samo pokrajinski i jer se njime općenito označuje srodstvo po krvi. Isto tako u standardnoj uporabi ne treba prihvatiti ni pomodnu posuđenicu kuzen (od franc. cousin) koja prema objašnjenju Bratoljuba Klaića (vidi »Veliki rječnik stranih riječi«, Zagreb, 1974. godine) znači: nećak, bratić, rođak.

Drukčije je s opisnim nazivima brat od strica, brat od tetke, brat od ujaka, koji se katkada upotrebljavaju u razgovornom jeziku, naročito kada se želi pojasniti značenje naziva. Međutim, ovi izričaji ne samo da nisu u skladu s tvorbenim sustavom našega jezika jer su višestlani, a ni značenje im nije precizno, jer je brat od strica također stric, kao što je i brat od ujaka ujak, a brat od tetke može biti i stric i ujak. Iz navedenih razloga ne treba ih upotrebljavati ni u neutralnoj ni u stilskoj uporabi, te ih treba posve odbaciti.

Kad je zbog težnje za jezičnim konformizmom bratić već izgubio svoje temeljno značenje i narušio sustav, to je otvorilo nove mogućnosti nepotrebnog zamjenjivanja rodbinskih naziva. Tako se u novije vrijeme, naročito u govoru građana, nameće sustavno neutralniji nećak, koji zamjenjuje ne samo sestrića nego i sinovca. Budući da ovim širenjem i nećak postaje nepotrebno višeznačan, ni ova zamjena nema opravdanja u književnom jeziku.

Značenjsko širenje bratića obezvrijedilo bi nazive stričević, tetkić, ujčević, a on sam bi postao značenjski preopterećen, a to bi oslabilo njegovu razlikovnost. Napuštanje izvornog značenja omogućilo bi širenje nećaka u novim značenjima. Ove promjene dovele bi do potpunog raspadanja cjelokupnog sustava za ovaj stupanj srodstava, a time i do slab-

ljenja jezične izražajnosti, jer bi se čitav sustav sveo samo na bratića i nećaka. Bilo bi stoga neopravdano i štetno prihvatiti praksu razgovornog jezika i pristati na siromašenje jezičnoga izraza.

Po normativnim načelima jedan pojam — jedna riječ: jedna riječ — jedno značenje, rodbinske odnose ovoga sustava u književnom jeziku treba izricati slijedećim nazivima i značenjima:

sinovac — bratov sin njegovu bratu, svoje stricu

bratić — bratov sin njegovoj sestri, svojoj tetki

nećak — sestrin sin njezinu bratu, svome ujaku

sestrić — sestrin sin njezinoj sestri, svojoj tetki

stričević — stričev sin djeci svoga strica

tetkić — tetkin sin djeci svoje tetke i svoga ujaka

ujčević — ujakov sin djeci očve sestri, svoje tetke

Bratučed i drugi istoznačni nazivi upotrebljavat će se u stilski obilježenom tekstu, a to znači samo s posebnim razlozima. Bratić umjesto stričevića, tetkića i ujčevića, kao i nećak mjesto sestrića i sinovca, mogu se upotrebljavati u razgovornom jeziku, ali u tim značenjima nisu prihvatljivi za književni jezik. Izgrađen književni jezik mora čuvati sustav i njegovati jednoznačnost, a time i jezičnu izražajnost. U normiranju to su vrijednosti kojima treba težiti.

Franjo Tanocki

CJELOVIT TERMINOLOŠKI RJEČNIK

Jedanaest godina nakon izlaska 3. sveska, sada je Hrvatska kršćanska terminologija (HKT) J. Šetke izašla u jednoj knjizi.¹ Ovo

¹ Dr. J. Šetka, Hrvatska kršćanska terminologija: (Prvi dio) Hrvatski kršćanski termini grčkoga porijekla, Šibenik, 1940. (Drugi dio) Hrvatski kršćanski termini latinskoga porijekla, Makarska, 1964. (Treći dio) Hrvatski kršćanski termini slavenskoga porijekla, Makarska, 1965. - Hrvatska kršćanska terminologija, II. izmijenjeno, popravljeno i upotpunjeno izdanje, Split, 1976.